ชุมชนบ้านบาตร : วิถีหัตถกรรมของความศรัทธา

ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา

ชุมชนบ้านบาตรตั้งอยู่บริเวณสี่แยกเมรุปูน ซอยบ้านบาตรอยู่ระหว่างถนนบำรุงเมืองกับถนนบริพัตร และถนนวรจักร แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เป็นซอยเล็ก ๆ สามารถเดินทะลุถนนใหญ่ได้ทั้งสามสาย อาณาเขตทิศเหนือติดกับถนนบำรุงเมือง ทิศใต้ติดกับถนนหลวง ทิศตะวันออกติดกับสำนักงานการประปานครหลวงสาขาแม้นศรี ทิศตะวันตกติดกับถนนบริพัตร ที่ดินเป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีพื้นที่ประมาณ ๔ ไร่ ชุมชนบ้านบาตรเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพการผลิตบาตรพระด้วยมือเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย (https://th.wikipedia.org และ www.bangkok.go.th เข้าถึงวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐)

ภาพที่ ๑ และ ภาพที่ ๒ ชุมชนบ้านบาตรในปัจจุบัน

ที่มา: ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

ความเป็นมาของชุมชนบ้านบาตร

ความเป็นมาของชุมชนบ้านบาตร ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าบรรพบุรุษของชุมชนบ้านบาตรมีความเป็นมาอย่างไร เชื่อกันว่าชุมชนบ้านบาตรมีอายุยาวนานกว่าสองร้อยปีชาวบ้านดั้งเดิมเป็นชาวกรุงศรีอยุธยาอพยพมาเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ สันนิษฐานว่าบ้านบาตรอาจตั้งขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นเป็นราชธานี และขุดคลองรอบกรุงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๖ ชาวบ้านบาตรจึงมาตั้งบ้านเรือนในละแวกนอกคลองตามที่อยู่ในปัจจุบัน (สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย, ม.ป.ป. : ๑๖๘) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้พบเอกสารของกรมไปรษณีย์กรุงเทพได้กล่าวถึงชุมชนบ้านบาตรว่าใน พ.ศ. ๒๔๒๖ มีผู้คนที่อาศัยริมคลองบ้านบาตรและมีอาชีพทำบาตรอยู่หลายบ้าน ส่วนบริเวณบ้านที่ไม่ติดคลองบ้านบาตรก็ทำบาตรเช่นกัน (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, พัชรินธร เดชสมบูรณ์รัตน์ และรัชนีบูล ตั้งคณะสิน, ๒๕๕๙ : ๘) เอกสารนี้ แสดงให้เห็นว่าชุมชนบ้าน

บาตรมาตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ตั้งปัจจุบัน อย่างน้อยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวบ้านบาตรได้กล่าวถึงความเป็นมาของชุมชนตนเองว่า

> *...เล่าต่อ ๆ จากบรรพบุรุษต่อกันมาถึงรุ่นป้า รุ่นที่ ๔ พ่อแม่รุ่นที่ ๓ รุ่นแรก ๆ เขาเล่าว่าชุมชนบ้านบาตรมาจากอยุธยา ตอนมาแรก ๆ เล่ากันว่าเป็นพื้นที่รกร้าง พื้นที่ชื้นแฉะ เวลามีผีมาทิ้งเพราะอยู่นอกเขตพระนคร...* (สัมภาษณ์ นางอารีย์ สายรัดทอง, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐)

> *...บ้านบาตรมีชื่อเสียงในการทำบาตรพระตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่ต่อมาเมื่อเกิดศึกสงครามชาวบ้านบาตรได้อพยพมาทางใต้ และได้มาตั้งหลักแหล่งโดยมีอาชีพทำบาตรขายเหมือนกับที่เคยทำเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา...* (สัมภาษณ์ นายเตี้ย เสือศรีเฉลิม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๗)

> *...ครอบครัวผมทำอาชีพทำบาตรมากกว่า ๔ ชั่วอายุคนแล้ว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ พระพุทธเจ้าหลวง เท่าที่ผมทราบและมีการเล่าให้ฟังถึงเรื่องบรรพบุรุษ...* (สัมภาษณ์ นายสุเทพ สุทดิส, ๑๗ เมษายน ๒๕๓๗)

วิถีชีวิตของชาวชุมชนบ้านบาตร

วิถีชีวิตของชาวชุมชนบ้านบาตรในอดีต ชุมชนบ้านบาตรเป็นศูนย์รวมของช่างทำบาตรพระด้วยมือแบบโบราณ เรียกว่า บาตรบุ เป็นศิลปหัตถกรรมที่สืบทอดกันมาจากกรุงศรีอยุธยาสู่สมัยรัตนโกสินทร์ (สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย, ม.ป.ป. : ๑๖๖) การทำบาตรพระของชุมชนบ้านบาตร ทำบาตรพระ ๘ ชิ้น ไม่ว่าจะเป็นบาตรขนาดใด ช่างชุมชนบ้านบาตรมีความเชื่อว่าบาตรมี ๘ ชิ้น เพราะบาตรเป็นหนึ่งในเครื่องอัฐบริขาร ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ ประคดเอว บาตร มีดโกน เข็ม และกระบอกกรองน้ำ วัสดุและรูปทรงของบาตรถูกต้องตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ชุมชนบ้านบาตรมีความละเอียดประณีตในการทำบาตรด้วยมือทุกขั้นตอนด้วยวิธีดั้งเดิม (วัฒนะ จูฑะวิภาค, ๒๕๔๔ : ๒๒๓) บาตรพระที่ทำจากชุมชนบ้านบาตรจึงมีคุณค่าทางศาสนาและศิลปะ บ้านเรือนของชุมชนบ้านบาตรในอดีตไม่หนาแน่น มีลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง เชื่อมติดต่อหากันได้หมด มีพื้นที่เปิดโล่งสำหรับทำกิจกรรมร่วมกัน ชุมชนบ้านบาตรทำบาตรพระเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนทำกันทุกบ้าน การทำบาตรพระมีขั้นตอนต่าง ๆ หลายขั้นตอน จึงต้องอาศัยความถนัดเฉพาะทางของช่างในแต่ละขั้นตอนจึงมีการแบ่งงานกันทำเป็นส่วน ๆ ตามความถนัดเป็นงาน ๆ ไป เช่น ช่างตีขอบ ช่างต่อบาตร ช่างแล่นบาตร ช่างลาย ช่างตี และช่างตะไบ ภายในชุมชนมีเตาเป่าแล่นเป็นของส่วนกลางอยู่กลางหมู่บ้านให้ช่างแล่นบาตรที่ไม่มีเตาของตนเองมาใช้เตาส่วนกลาง การแล่นบาตรเป็นการเผาบาตรเพื่อให้น้ำประสานทองประสานชิ้นส่วนของบาตรให้เข้าด้วยกัน ในชุมชนบ้านบาตรมีบ่อน้ำกลางบ้านให้คนในชุมชนที่ไม่สามารถขุดบ่อน้ำไว้ใช้เองได้ ได้ใช้บ่อน้ำร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ส่วนกลางอยู่กลางบ้านเรียกว่าศาลากลางบ้านเป็นที่สาธารณะสำหรับประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชนทั้งที่เป็นส่วนรวมและส่วนบุคคล เช่น วันพระจะนิมนต์พระมาเทศน์ เป็นสถานที่ทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระในวันสำคัญทางศาสนาและ

ประเพณีไทย วันสงกรานต์จะเป็นลานรำวง เป็นสถานที่จัดงานแต่งงาน และแม้กระทั่งงานสวดอภิธรรมศพ เป็นต้น ทั้งหมดนี้จึงทำให้ชุมชนบ้านบาตรเกิดระบบพึงพาอาศัยกันเกิดความสามัคคี มีวิถีชีวิตเชื่อมโยงเสมือนครอบครัวใหญ่ (ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์, ๒๕๔๕ : ๑๘๐ และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ พัชรินธร เดชสมบูรณ์รัตน์ และรัชนีบูล ตั้งคณะสิน, ๒๕๕๙ : ๙) สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของนางอารีย์ สายรัดทอง, นายเตี้ย เสือศรีเสริม, นายสุเทพ สุทดิศ และนายหิรัญ เสือศรีเสริม

> *...เมื่อก่อนนี้ แต่ดั้งเดิมเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ยกใต้ถุนสูง ข้างล่างนั่งทำบาตรพระกัน ช่างที่เก่ง ๆ เขาก็ทำเองทุกขั้นตอนแต่มีน้อย ส่วนใหญ่จะทำกันคนละอย่าง บางคนตีบาตร บางคนตะไบบาตร บางคนลายบาตร บางคนติดกง แล้วแต่ถนัด รู้จักกันหมด อยู่กันมาตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย ไม่ได้ออกไปไหนกันเลย อุปกรณ์ใหญ่ก็มี เตาเป่าแล่น ถ้าบ้านไหนไม่มีก็ไปใช่เตากลางหมู่บ้าน อยู่กันแบบพี่น้อง ทำกันทุกบ้าน มีศาลากลางบ้านไว้ทำกิจกรรมร่วมกัน* (สัมภาษณ์ นางอารีย์ สายรัดทอง, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐)

> *...ผมเกิดมาก็เห็นแล้ว ช่วยพ่อแม่ทำบาตร แต่ก่อนก็ทำเป็นอย่างๆ เดี๋ยวนี้ทำเองได้หมดแล้ว มีน้อยคนจะทำเองได้หมด เพราะต้องรู้ทุกขั้นตอน มันยากและเยอะสู้ทำเป็นตอน ๆ ไม่ได้ เข้ามาเสียงค้อนเหล็กดังสนั่นหวั่นไหว เพราะทำกันทุกบ้าน ไม่ว่าผู้ชายหรือผู้หญิง เด็ก ๆ ยังทำได้เลย...* (สัมภาษณ์ นายเตี้ย เสือศรีเสริม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๗)

> *...การทำบาตรจะแบ่งกันทำเป็นอย่างๆ ส่วนอุปกรณ์ที่ใหญ่ๆ จะมีอยู่ที่ส่วนกลาง เช่น กระล่อน เตาเป่าแล่น ถ้าบ้านใครไม่มีก็มาใช้ส่วนกลาง ทุกคนมีสิทธิ์ใช้ ไม่มีการหวง เราอยู่แบบพี่แบบน้อง...* (สัมภาษณ์ นายสุเทพ สุทดิศ, ๑๗ เมษายน ๒๕๓๗)

> *...พื้นที่กลางบ้าน ศาลากลางบ้านเรียกกันแต่ดั้งเดิม เป็นสถานที่ทำกิจกรรมของชาวบ้านบาตร ทำบุญตักบาตรปีใหม่ เข้าพรรษา ออกพรรษา เทศกาลสงกรานต์ มีรำวงพื้นบ้านบ้านบาตร ทุกปีมีการไหว้พ่อปู่ วันพฤหัสบดีที่ ๒ ของเดือนเมษายน ทุกคนในบ้านบาตรจะมาร่วมงาน...* (สัมภาษณ์ นายหิรัญ เสือศรีเสริม, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐)

ภาพที่ ๓ เตาเป่าแล่นส่วนกลางสำหรับช่างแล่นบาตรที่ไม่มีเตาเป่าแล่น

ที่มา : ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

ภาพที่ ๔ บ่อน้ำกลางที่ขุดขึ้นเพื่อใช้ร่วมกันของชาวชุมชนบ้านบาตรในอดีต ปัจจุบันยังคงมีอยู่แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว

ที่มา : ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

ภาพที่ ๕ และภาพที่ ๖ ลานกลางบ้านปัจจุบันยังคงใช้เป็นสถานที่จัดงานในเทศกาลและประเพณีต่างๆ รวมทั้งเป็นศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ศูนย์ปฏิบัติการตำรวจส่วนมวลชนลดอาชญากรรม

ที่มา : ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

การทำบาตรในชุมชนบ้านบาตรได้รับการถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาตามสายเลือด และไม่มีใครทราบว่ากรรมวิธีการทำบาตรได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้ใด ใครเป็นผู้ริเริ่มการทำบาตร ทราบแต่เพียงว่าการทำบาตรได้รับการถ่ายทอดมาจาก “พ่อปู่” ซึ่งเป็นช่างมีมือเอกเป็นบุคคลธรรมดาที่มีความรู้เรื่องการทำบาตรเป็นอย่างดีตั้งแต่โบราณ ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือสืบทอดกันมา และได้ตั้งศาลพ่อปู่ไว้กลางบ้านเพื่อสักการบูชา ทุกปีจะมีการไหว้ “พ่อปู่” ในวันพฤหัสบดีที่ ๒ ของเดือนเมษายน นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีสิ่งที่บูชาอีก ๒ สิ่ง คือ เตาสูบ ซึ่งมีลักษณะเป็นท่อนไม้ ๒ ท่อนขึ้นมา และพระวิษณุ (กฤษณา มัชฌิมา และคณะ, ๒๕๕๖ : ๗๕) ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของสุเทพ สุทดิศ และนายเตี้ย เสือศรีเสริม ว่า

> *...ไม่มีใครทราบว่า “พ่อปู่ครู” นั้นเป็นช่างทำบาตรในยุคใดสมัยใด แต่ช่างทำบาตรทุกคน รวมทั้งชาวบ้านบาตรทุกคนล้วนแต่ให้ความเคารพบูชา “พ่อปู่ครู” อย่างสูง พอมาถึงพวกผมก็ได้เรียนรู้จากปู่ ย่า ตาทวด พ่อ แม่ แต่ก็ไม่มีใครทราบเหมือนกันว่าจากปู่ ย่า ตา ทวด แล้วใครเป็นผู้สอนให้แก่บรรพบุรุษของเราเหมือนกัน รู้แต่เพียงว่าเป็น “พ่อปู่ครู” เท่านั้น* (สัมภาษณ์ นายสุเทพ สุทดิศ, ๑๗ เมษายน ๒๕๓๗)

> *...ชาวบ้านบาตรมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญ คือพิธีไหว้ครู ชุมชนบ้านบาตรจะมีพิธีไหว้ครู ๒ แบบ คือ การไหว้ครูทุกวัน เป็นการไหว้ครูก่อนทำงานเป็นการจุดธูปไหว้ธรรมดา และพิธีไหว้ครูประจำปีโดยถือเอาวันพฤหัสบดีที่ ๒ ของเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงสงกรานต์ มีการตั้งเครื่องเซ่นสังเวยซึ่งจะประกอบพิธีที่บริเวณ “ศาลพ่อปู่ช่างบาตร” ซึ่งเป็นที่ส่วนกลางของชุมชน...* (วัฒนะ จูฑะวิภาค, ๒๕๔๔ : ๒๑๙)

ภาพที่ ๗ ศาลพ่อปู่ครูที่ช่างบาตรชุมชนบ้านบาตรเคารพ

ที่มา : ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

ชุมชนบ้านบาตรทำบาตรกันเป็นอาชีพมีรายได้ดีสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ของชาวชุมชนบ้านบาตรว่า “...รายได้ต่อเดือนนับว่าพอ ยังชีพได้ ถ้ารู้จักใช้จ่าย ช่างบาตรอยู่กันได้ เพราะรายได้จากการทำบาตร เมื่อก่อนจำได้ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๔ ที่บ้านบาตรทำกันทุกบ้าน ทำกันมาก คนที่มาหาจะมานั่งคุยกันไม่รู้เรื่องเลย เสียงการทำบาตรจะดังมาก ทั้งเคาะ ทั้งตี...” (สัมภาษณ์ นายสุเทพ สุทดิศ, ๑๗ เมษายน ๒๕๓๗) และ “รายได้จากการทำบาตรก็สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ฝีมือดี ๆ รายได้ดี ทำมาก มีฝีมือรายได้ก็จะมากตามคุณภาพ” (สัมภาษณ์ นายเตี้ย เสือศรีเสริม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๗) ตลอดจน “การทำบาตรเป็นอาชีพที่เลี้ยงครอบครัว ฝีมือดีรายได้ดีมาก มีฝีมือดีก็จะมากตามคุณภาพ อยู่กันได้เป็นอย่างดี” (สัมภาษณ์ นางมยุรี เสือศรีเสริม, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๗)

การทำบาตรของชาวบ้านบาตรมีชื่อเสียงมาก สามารถส่งไปขายยังจังหวัดต่าง ๆ และประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เขมร อินเดีย และศรีลังกา (กฤษณา มัชฌิมา และคณะ, ๒๕๕๖ : ๔)

ภาพที่ ๘ นางมยุรี เสือศรีเสริม ช่างฝีมือของชุมชนบ้านบาตร

ที่มา : ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

ภาพที่ ๙ และ ภาพที่ ๑๐ การทำบาตรของช่างชุมชนบ้านบาตร

ที่มา : ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

ภายในชุมชนบ้านบาตรมีบุคคลสำคัญอยู่ในชุมชน คือ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปะบรรเลง) เป็นนักดนตรีไทย ท่านอยู่ที่ชุมชนบ้านบาตรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ จนกระทั่งสิ้นชีวิต พ.ศ. ๒๔๙๗ รวมเวลาที่อยู่ในชุมชนบ้านบาตร ๒๖ ปี (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, พัชรินธร เดชสมบูรณ์รัตน์ และรัชนีบูล ตั้งคณะสิน, ๒๕๕๙ : ๑๕) ท่านเปิดบ้านสอนนาฏศิลป์และดนตรีให้เด็ก ๆ ในชุมชนบ้านบาตรและบุคคลทั่วไป ชาวชุมชนบ้านบาตรได้ยินเสียงดนตรีจากบ้านหลวงประดิษฐ์ ไพเราะอยู่เสมอ ๆ (สัมภาษณ์ นางอารีย์ สายรัดทอง, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐)

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านบาตร

ชุมชนบ้านบาตรประสบปัญหาในการประกอบอาชีพทำบาตร เนื่องจากในช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา ได้มีการก่อตั้งโรงงานผลิตบาตรที่เรียกกันว่าบาตรปั๊ม (ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์, ๒๕๕๔ : ๑๗๗) เป็นโรงงานแบบอุตสาหกรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เป็นการผลิตบาตรโดยวิธีการทำบาตรปั๊ม โดยใช้เครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่เข้ามาแทนที่ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างยิ่งต่อชุมชนบ้านบาตร ในระยะแรกช่างทำบาตรบ้านบาตรได้พยายามปรับตัว แต่การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของสังคมใหม่ทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับบาตรปั๊มได้ ทั้งในด้านวิธีการและปริมาณการผลิต ตลอดจนการหาตลาด แม้ชาวชุมชนบ้านบาตรจะมีฝีมือในการทำบาตร (กฤษณา มัชฌิมา และคณะ, ๒๕๕๖ : ๘) การทำบาตรของชุมชนบ้านบาตรได้ลดจำนวนลงเรื่อย ๆ ช่างฝีมือหลายคนต้องเลือกอาชีพการทำบาตรด้วยมือไปประกอบอาชีพอื่นแทน ดังการให้สัมภาษณ์ของนายสุเทพ สุทดิศ และนางมยุรี เสือศรีเสริม ว่า

> *...เหตุที่ซบเซาเพราะช่วง ๒๕๑๕ เป็นต้นมา เป็นช่วงที่ทางโรงงานเขาทำบาตรปั๊มขึ้นมา แรกเริ่มก็จะค่อยสลายไปเล็ก ๆ น้อย เนื่องจากบาตรปั๊มที่ออกมาจากโรงงานประมาณปี ๒๕๑๐ กว่า ๆ โรงงานอยู่แถว ๆ บางบอน ราคาในระยะแรกนั้นก็พอ ๆ กับบ้านบาตร โรงงานเขาขายแบบเครดิต เอาของไปวางขายแล้วเก็บเงินทีหลัง แต่ของเราร้อนเงินเหมือนข้าวสารกรอกหม้อขายก็ต้องเก็บเงินเลย...ไปส่งแถวเสาชิงช้า สำเพ็ง พาหุรัด เยาวราช เดี๋ยวนี้ไม่ได้ส่งแล้ว มีแต่ย่านเสาชิงช้า...* (สัมภาษณ์ นายสุเทพ สุทดิศ, ๑๗ เมษายน ๒๕๓๗)

> *...ปี ๒๕๑๔ เราถูกบาตรปั๊มโจมตีอย่างหนัก แทบแย่พี่เป็นเด็กอายุ ๑๔ ปี ต้องช่วยกันต่อสู้ช่วยพ่อแม่ทำ ชาวบ้านร่วมมือกันต่อสู้กับบาตรปั๊มเหนื่อยมาก...* (สัมภาษณ์ นางมยุรี เสือศรีเสริม, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๗)

อีกหนึ่งปัญหาของชุมชนบ้านบาตรที่ประสบเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการทำบาตร คือ ปัญหาการสืบทอดวิชาช่างบาตรของคนรุ่นใหม่ คนรุ่นลูกหลานไม่สนใจที่รับการถ่ายทอดวิชาชีพการทำบาตร เห็นว่าเป็นงานยาก ต้องใช้ความอดทน ความพยายาม ความชำนาญ เป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือ และที่สำคัญก็คือไม่พอกับการยังชีพ (วัฒนะ จูฑะวิภาค, ๒๕๔๔ : ๒๗๑) ประกอบคนรุ่นใหม่ในชุมชนส่วนใหญ่ได้เรียนหนังสือจึงไปประกอบอาชีพอื่นๆ ดังคำให้สัมภาษณ์ของ นายเตี้ย เสือศรีเสริม และนางอารีย์ สายรัดทอง ว่า “ทุกวันนี้คนเขาเลิกทำกันเกือบหมดแล้ว สู้บาตรปั๊มจากโรงงานไม่ได้ ทำแล้วมันไม่พอกิน สู้ไปขายของ ทำงานโรงงาน หรือทำงาน

รับจ้างดีกว่า เด็กรุ่นใหม่เรียนหนังสือก็ไม่สนใจที่จะทำต่อ คนแก่ ๆ ก็นับวันจะหมดไป” (สัมภาษณ์ นายเตี้ย เสือศรีเสริม, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๗) และ “ลูกหลานเขาเรียนหนังสือ เขาก็ไปทำงานข้างนอกกันในช่วงนั้นเกือบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาบ้านบาตรซบเซาลงมาก แต่ฉันก็ยังคงทำอยู่นะ” (สัมภาษณ์ นางอารีย์ สายรัดทอง, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐)

ช่วงนี้งานหัตถกรรมการทำบาตรของชุมชนบ้านบาตรหยุดชะงักจนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๕๔๕ การทำบาตรของชุมชนบ้านบาตรได้ฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหลังจากที่กำลังจะเสื่อมหายไปจากสังคมไทย การฟื้นฟูการทำบาตรของชุมชนบ้านบาตรได้รับความร่วมมือจากภาครัฐ ชาวชุมชนบ้านบาตร และสื่อมวลชน ใน พ.ศ. ๒๕๔๕ รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์, ๒๕๕๔ : ๑๗๘) เขตป้อมปราบศัตรูพ่ายจึงร่วมกับช่างชุมชนบ้านบาตรฟื้นการทำบาตรด้วยมือ มีการก่อตั้งกลุ่มทำบาตรที่ถูกต้องตามพระวินัยขึ้น (กฤษณา มัชฌิมา และคณะ, ๒๕๕๖ : ๕) มีการนำนักท่องเที่ยวเข้ามาดูวิธีการทำบาตรพระ สนับสนุนให้ชาวบ้านบาตรทำบาตรพระเป็นที่ระลึก เพื่อกระตุ้นความต้องการของผู้บริโภคในสังคมให้มากขึ้น สื่อสารมวลชนได้ให้ความสนใจการทำบาตรพระแบบดั้งเดิม มีการจัดเก็บองค์ความรู้การทำบาตรของชุมชนบ้านบาตรในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อวีดิทัศน์ (กฤษณา มัชฌิมา และคณะ, ๒๕๕๖ : ๖) ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของนายหิรัญ เสือศรีเสริม นางกฤษณา แสงไชย และนางมยุรี เสือศรีเสริม ว่า

> *...ตั้งแต่ ๒๕๔๕ ผมหิรัญ เสือศรีเสริม ประธานชุมชนบ้านบาตรเป็นผู้ฟื้นฟู ร่วมกับ ผ.อ. ชาญชัย วามะศิริ ผู้อำนวยการเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ท่านนำทัวร์ฝรั่งเข้ามา ผมเป็นคนรวมกลุ่มกันประมาณ ๑๐ คน ปัจจุบันมีช่าง ๓๐ คน ถ้าผมไม่ฟื้นฟูก็จบ...* (สัมภาษณ์ นายหิรัญ เสือศรีเสริม, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐)
>
> *...บ้านบาตรได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ในเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ พวกเราชาวชุมชนบ้านบาตร รวมถึงสื่อต่างๆ ทำให้การทำบาตรของเราฟื้นมาอีกครั้ง...* (สัมภาษณ์ นางกฤษณา แสงไชย, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐)
>
> *...คนในบ้านบาตรร่วมกันฟื้นฟูและพี่ด้วย เราเห็นพ่อแม่เราทำบาตรไม่เคยทำอาชีพอื่นเลย ฟื้นฟูเพราะไม่อยากทำงานอื่น พ.ศ. ๒๕๑๔ บาตรปั๊มโจมตี ไม่อยากเลิกสู้กันมา...* (สัมภาษณ์ นางมยุรี เสือศรีเสริม, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐)

ชุมชนบ้านบาตรในปัจจุบัน

สภาพของชุมชนบ้านบาตรในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง มีการถมคลองข้างชุมชน เกิดโรงเรียนสารพัดช่างพระนครใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ส่งผลให้มีการตั้งถิ่นฐานที่หนาแน่นขึ้นบริเวณที่เคยเป็นคลองในอดีต มีการขยายตัวจนกลายเป็นย่านการค้าวรจักร มีอาคารพาณิชย์บริเวณริมถนนบริพัตร เป็นเหมือนกำแพงกั้นชุมชนบ้านบาตรกับภายนอก การย้ายออกของบ้านศิลปบรรเลงหลังจากหลวงประดิษฐ์ไพเราะถึงแก่กรรมมีการสร้างแฟลตสุกมลขึ้นแทน (ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์, ๒๕๕๔ : ๑๘๑) ประชากรในชุมชนหนาแน่นขึ้นเกิดจากครอบครัวขยาย ชุมชนบ้านบาตรจัดเป็นชุมชนแออัด สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือ

ในด้านการซ่อมแซมบ้าน บ้านที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนจากบ้านไม้ชั้นเดียวยกสูงมาเป็นบ้านสองชั้น บางบ้านถูกรื้อทำเป็นบ้านตึก พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนลดน้อยลง แต่การใช้พื้นที่ส่วนกลางยังคงใช้ทำกิจกรรมของผู้คนในชุมชนเช่นเดียวกับในอดีต (สัมภาษณ์ นายอมร กุลดิลกสัมพันธ์, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐) การผลิตบาตรของชาวชุมชนบ้านบาตรในปัจจุบันแม้ว่าจะไม่รุ่งเรืองเหมือนในอดีตแต่ชาวบ้านก็ได้ช่วยกันอนุรักษ์การทำบาตรแบบดั้งเดิมโดยได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน

ภาพที่ ๑๑ สภาพภายในชุมชนบ้านบาตรในปัจจุบัน

ที่มา : ยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านบาตรเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพการทำบาตรพระแบบดั้งเดิมถูกต้องตามพุทธบัญญัติมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ต้อนต้นทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน การทำบาตรพระของชุมชนบ้านบาตรมีขั้นตอนมาก ต้องมีความชำนาญ ความอดทน ความประณีต จึงต้องมีการแบ่งงานกันทำเป็นงานๆ ชุมชนบ้านบาตรมีความสัมพันธ์กันแบบพี่น้อง เวลาต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้มีการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมผลิตบาตรโดยวิธีการปั๊ม ชุมชนบ้านบาตรไม่สามารถสู้ได้ทั้งทางด้านการผลิต และการลงทุน จึงทำให้ชุมชนจึงทำให้ชุมชนบ้านบาตรจำเป็นต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ช่วงนี้การทำบาตรของชุมชนบ้านบาตรซบเซาลงจนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้มีการส่งเสริมและอนุรักษ์การทำบาตรด้วยมือจากนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของรัฐบาล ส่งผลให้ชุมชนบ้านบาตรยังคงทำบาตรด้วยมือจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

กฤษณา มิชฌิมา และคณะ. **การทำบาตรของชุมชนบ้านบาตร.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๖).

เขตป้อมปรามศัตรูพ่าย, สำนักงาน. **คู่มือประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย.** กรุงเทพฯ **:** บริษัทพอเพียง จำกัด, ม.ป.ป.

_____. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก https://th.wikipedia.org. สืบค้นเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย (๒๕๖๐).

_____. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก www.bangkok.go.th สืบค้นเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย (๒๕๖๐).

ยิ่งยง ปุณโณปกรณ์. "**กระบวนการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูชุมชนที่ส่งผลต่อการก่อตั้งเป็นประชาสังคม กรณีศึกษาโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบ้านบาตร.**" วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต สถาบันอาศรมศิลป์, ๒๕๕๔.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ พัชรินอร เดชสมบูรณ์รัตน์ และรัชนีบูล ตั้งคณะสิน. **สำรวจลมหายใจและการท่องเที่ยวบ้านบาตร.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, ๒๕๕๙.

วัฒนะ จูฑะวิภาต. **หัตถกรรมไทยความเป็นมาและการผลิตในปัจจุบัน ศึกษากรณี : การปั้นหล่อพระ การทำบาตรพระ การทำขลุบ และการทำของเล่นไม้ระกำ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สัมภาษณ์

นางกฤษณา แสงไชย อายุ ๖๕ ปี ณ ชุมชนบ้านบาตร แขวงบ้านบาตร เขตป้องปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เวลา ๑๓.๐๐–๑๔.๓๐ น. โดย นางสาวยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา.

นางมยุรี เสือศรีเสริม อายุ ๖๐ ปี ณ ชุมชนบ้านบาตร แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เวลา ๑๒.๑๐–๑๒.๔๐ น. โดย นางสาวยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา.

นางอารีย์ สายรัดทอง อายุ ๗๓ ปี ณ ชุมชนบ้านบาตร แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐ เวลา ๑๔.๓๐–๑๕.๐๐ น. โดย นางสาวยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา.

นายเตี้ย เสือศรีเสริม ณ ชุมชนบ้านบาตร แขวงบ้านบาตร เขตป้องปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๓๗ เวลา ๑๐.๐๐–๑๑.๐๐ น. โดย นางสายยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา.

นายสุเทพ สุทดิส ณ ชุมชนบ้านบาตร แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน,วันที่ ๒๐ กรกฎาคม,วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐ โดย นางสาวยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา.

นายหิรัญ เสือศรีเสริม อายุ ๕๗ ปี ณ ชุมชนบ้านบาตร แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เวลา ๑๑.๓๐–๑๒.๐๐ น. โดย นางสาวยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา.

นายอมร กุลดิลกสัมพันธ์ ณ ชุมชนบ้านบาตร แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ เวลา ๑๔.๓๐–๑๕.๐๐ น. โดย นางสาวยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา.